

PAJORIN KLÁRA

Mátyás és Beatrix

HATALOM ÉS HÁZASSÁG

Csaknem három hónapos út után Buda felé közeledve, Mátyás király menyasszonya, Aragóniai Beatrix 1476. dec. 10-én találkozott először jegyesével Székesfehérvár közelében, ahová az uralkodó a bosnyák királlyal és a külföldi követekkel, valamint Magyarország érsekeivel és püspökeivel ment elébe, hogy rendkívüli figyelmességgel és pompával fogadja őt, majd Budára kísérje az esküvőjükre. A pfalzi fejedelem követe hosszú beszámolót írt a december végéig tartó pompás ünnepekről. A Fehérvár melletti mezőn három sátrat vertek, ezek legékesebbikét bíborszínű bolyhos tiszta selyemmel vonták be, és a sátrak előtt tizenkét sötétkék posztóból álló, hosszú szőnyeggel takarták le a földet. Beatrix kíséretéből először a limbachi herceg érkezett, akivel a menyasszony egy gyönyörűen font koszorún függő gyűrűt küldött vőlegényének. A gyűrűbe egy nagyon értékes gyémánt volt beleillesztve. Mögötte nem messze aranyozott hintóban érkezett a menyasszony, a hosszú szőnyeg végénél szállt ki, és egy vezetővel indult el. A szőnyeg másik végén ekkor a király is elindult, és a szőnyeg közepén találkoztak össze. Beatrix – olvassuk – „egy kissé térdet hajtott, de a király udvariasan fölemelte, és nagy szerelemmel fogadta” őt.¹¹ A térdével biccentő 19 éves, sudár alkatú és madonnaszépségű olasz fejedelem lányt ezzel az udvarias gesztussal Mátyás nemcsak mint jövődő házastársat, hanem mint valódi társuralkodót egyszer és mindenkorra maga mellé emelte fel.

Beatrix nagyszámú és luxussal kiállított kíséretében két igen előkelő vendég érkezett, egyikük a menyasszony, másikuk a király családtagjaként. Beatrix öccse, Ferenc katonai mesterséget tanulni jött Mátyás mellé, és természetesen azért, hogy személyében a maga módján a királyné számára az otthoni melegséget, a családot képviselje. Beatrix kíséretében volt Hunyadi Jánosné Szilágyi Erzsébet, aki udvarhölgyeivel és húsz előkelő magyar lánnyal, Bánffy Miklós gróf királyi pincemester kíséretében Magyarország határáig ment elébe fia mátkájának, és Pettaunál fogadta őt.¹²

Diomede Carafa nápolyi humanista egy memorialéval indította útnak Beatrixt, melyben összefoglalta, hogyan kell majd férjéhez méltón viselkednie, alkalmazkodnia, és megszerettetnie magát új környezetében. Külön kitért arra, hogyan kell anyósával viselkednie,

¹¹ *Mátyás király esküvője = Krónikáink magyarul*, III/1, vál., ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi Kiadó, 2006, 123–132.

¹² BERZEVICZY Albert, *Beatrix királyné (1457–1508)*, Bp., 1908 (Magyar Történelmi életrajzok, 52), 165.

a családi béke és férje nyugalma érdekében is.¹³ Nem kizárólag a menyen múlt, hogy ez a viszony – úgy látszik – később elromlott, sőt ellenséges lett.

Hunyadiné Szilágyi Erzsébet királynénak kijáró tisztelettel és nagy szeretettel fogadta fia menyasszonyát, anyja helyett anyja kívánt lenni. Beatrix félárva volt, hatévesen veszítette el anyját. Nélkülözte az anyai gondoskodást és szeretetet – nővére, Eleonóra, Ercole d'Este ferrarai herceg felesége iránti túlzó ragaszkodásának ez állt a háttérben. Anyai melegségre és elfogadásra vágyott, de sem ő, sem anyósa nem tehető felelőssé azért, hogy ez nem sikerült. Keresve sem lehetett volna két ellentétebb személyiséget találni, mint ők. Az anyós, Enea Silvio Piccolomini (II. Pius pápa) jellemzése szerint *heroica mulier*, hős asszony volt, méltó párja hős férjének, Hunyadi Jánosnak. Nagy becsvágy és hatalomvágy jellemezte. Feljegyezték, hogy nagyobbik fia, László haláláért fegyveresen akart bosszút állni, a kisebbiket, Mátyást pedig inkább akarta halva látni, mintsem korona nélkül.¹⁴ Tudta a pénz értékét, puritánul és beosztással élt, vagyonát növelte. Beatrix viszont könnyed és könnyelmű volt, pazarló, szerette a szórakozást, a luxust, a pompát. A pénzzel nem tudott bánni, sokszor kért kölcsön férje tudta nélkül, és titkolózásokkal, az adósságok megadásának halogatásával, ügyetlen manőverezésekkel stb. nemegyszer kínos helyzetekbe került.¹⁵ Rendkívüli műveltség jellemezte, amellyel nemhogy az anyósát, de sok magyar mágnást is megszégyenített. Magabiztosan szónokolt – nagy nyilvánosság előtt is – latinul, s tanultsága és szellemessége érzékeltetésére beszédébe szöve egy-egy antik római költőtől származó idézettel is elkápráztatta hallgatóit.¹⁶ Hunyadi Jánosról ismert, hogy olvasni se tudott, legalábbis egy ideig, felesége sem lehetett nála sokkal képzetebb.

Mátyás nemigen láthatott feleségéhez hasonló műveltségű, szép és vonzó, fiatal hölgyet a térségben, és egészen elvarázsolódott tőle. Szabad kezét adott neki az udvari élet alakításához, és megengedte, hogy befolyásolja az ország kormányzását. Nem különösebben várta el, hogy ő alkalmazkodjék a magyar szokásokhoz, hanem eltúrta, sőt elősegítette, hogy a magyar udvar alakuljon át felesége kedve és ízlése szerint. A király ugyanis „Beatrix jövetelével egész életformáját is megváltoztatta, s átalakította az udvartartás rendjét. A pannon királyoknak az volt a szokásuk – írja Antonio Bonfini –, hogy az előkelőségekkel és a nemességgel családiasan éltek, a bejutást nemigen ellenőrizték, sok asztalt terítettek, a főurak közt lakomáztak barátilag, étkezés közben az ajtó nyitva állt, a kéregető koldusokat beeresztették, alamizsnát osztogattak nekik, mindenkit szívesen meghallgattak, többnyire közönséges kenyeret ettek, a királyhoz való bejutást lehetővé tették bárkinnek, a legnyomorultabb személyeknek is, igénytelenül éltek, hitvány lakással is megelégedtek, a kápráztató háborúkra eszméletlen költséget áldoztak, de a fényes épületeket lebecsülték, odahaza szűkmarkúak, kifelé nagyvonalúak és pazarlóak voltak ...”¹⁷

¹³ Diomede CARAFA, *De institutione vivendi*, ford. LÁZÁR István Dávid, VÍGH Éva, szerk. EKLER Péter, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2006, 98–99.

¹⁴ BERZEVICZY, *i. m.*, 196–198.

¹⁵ Uo., 274–275.

¹⁶ Galeotto MARZIO, *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv*, ford. KARDOS Tibor, Bp., Magyar Helikon, 1977, 14, 76.

¹⁷ Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi Kiadó, 1995, 4.7.70, 867–868. l.

Képzeltetni, mit szoltak a magyarok a korábbi királyaikétól eltérő szokások bevezetéséhez. Beatrix teljesen megváltoztatta az udvari etikettet. Ugyancsak Bonfini írja, hogy „az asztalt és az életmódot kulturáltabbá tette, a hitvány háztartástól viszolyogva nagyszerű ebédlőtermekek rendezett be, díszes csarnokokat, aranyozott lakószobákat teremtett, a királyt visszafogta a közvetlenségtől, az ajtókhöz silbakokat állított, megszüntette a szabad bejárást, rávette a királyi felséget, hogy sokkalta gondosabban őrizze a méltóságot.”¹⁸ Minden ügyintézés bonyolultabb és nehezebb lett, az uralkodóval való érintkezésben a kedélyesség és a közvetlenség csökkent, a korábbi barátságos jellegű viszonyt hűvösebb, kimért és távolságtartó váltotta fel. Jól ismert, hogy Beatrix érkezése az élet és a kultúra minden területén változásokat eredményezett. A királyné kelméket, ruhaanyagokat, divatcikkeket, lakberendezési tárgyakat, ékszereket és dísztárgyakat Itáliából hozatott, meghonosította az olasz ételeket és a kés és villa használatát, mindenféle mestert, művészt és tudóst hívatott be az országba, és nagy fizetéssel honorálta őket, francia és német énekeseket, zenészeket szerződtetett, és vonzotta a humanistákat, akik írásaikért és udvari tevékenységükért ugyancsak nagy fizetésben részesültek. „Mindez Mátyásnak csodamód tetszett, és támogatta; Pannóniából második Itáliát akart csinálni”.¹⁹ Ezeket a jól ismert adatokat a humanizmus térhódításának illusztrálására a legnagyobb büszkeséggel szoktuk gyakran idézni, de az érem másik oldalát ritkán nézzük meg. Pedig Bonfini arról is ír, hogy mindezt „a magyarok ferde szemmel nézték, nap mint nap szidták a királyi felséget, amiért a pénzt játékszernek tartja, a tisztesebb célra rendelt adót silány és üres dolgokra fecsérli, amiért sutba dobta a régi királyok takarékoságát és gazdaságosságát, odahagyta az ősi és szigorú erkölcsöket, eltörölte a hajdani szokásokat, és egészen átállt a római, mi több, a spanyol élvhajhászásra meg az elasszonyosodott életmódra. Morgolódtak, hogy papucsférj lett, hogy az idegenek nemcsak az aranyat rabolják el, hanem az uralkodó puhanysága folytán idestova az egész országot is.”²⁰ A magyarok közül sokan szakállas-bajuszos fejükkel, hosszú, méltóságteljes öltözékükkel távol álltak a hozzájuk képest nagyon is ápolt, borotvált, leomló fürtű, testhez tapadó nadrágokat viselő, lány kelméssel ékesített olasz férfiaktól és a divatos ruhájú, a társasági életben, a férfiakkal való érintkezésben bátor, magabiztos, nagyvilági nőktől. Beatrix udvarhölgyei például minden további nélkül leültek úrnőjük jelenlétében, megelőzve őt és meg sem várva, hogy erre felszólítást kapjanak tőle,²¹ ami a túlságosan tekintélytisztelő magyarok körében megütközést keltett. A magyarok leginkább azért érezhették magukat kirekesztettnek királyuk mellett, mert az udvart előzőnlötték az olaszok, és a nyelvtudás hiánya miatt a legtöbben meg sem tudták kísérelni, hogy szót értsenek velük.

Minden jel arra vall, hogy Mátyás szenvedélyesen ragaszkodott nála tizennégy évvel fiatalabb feleségéhez, és teljesen alárendelve magát neki, még azt is elviselte, ha emiatt esetleg kinevették. Bonfini szerint a magyarok túlságosan asszonytól függőnek, *nimis*

¹⁸ Uo., 4.7.80, 868. l.

¹⁹ Uo., 4.7.85, 869. l.

²⁰ Uo., 4.7.85–90, 869. l.

²¹ MARZIO, *i. m.*, 14.

*uxorius*nak tekintették őt.²² Ezt a kifejezést már Horatius használta pejoratív értelemben, és Vergilius is Róma nagy hősére, Aeneasra alkalmazta, amikor az feladatait halogatva és feledve, csaknem ott ragadt Dido szoknyája mellett.²³ Ma is *uxorius*nak nevezik a pszichiátriában azt a jelenséget, amikor egy férfi önmagát feladva teljesen aláveti magát egy nőnek, és rabja lesz. Mátyásnak és Beatrixnak a Biblia volt a fő irányadója, amelynek a szellemében mindenkinek ahhoz kellett tartania magát, hogy férfi és nő egy test, és az egyik fél elhagyja a másikért az eredeti családját, hogy egyet alkossanak. Elvárták ezt mindenkítől, de a királytól még inkább, aki népe példaképe kellett hogy legyen. A katolikus egyház nagyra becsüli a szerelmet, és azt tartja helyesnek, ha a házaspárnak minden más családtagot megelőzve a házasság jelenti a legtöbbet: „Ezért (mármint a feleségért) elhagyja a férfi apját és anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy testté lesznek.” (Ter 2.24.) De károsnak tekinti a túlzó szerelmi szenvedélyt, amely szolgáltságot és alárendelődést, önfeladást eredményez, s még a társadalom követelményeihez, az Istentől kapott erkölcsökhöz való igazodást is képes feledtetni az emberrel.

Úgy tűnik, Beatrix is rendkívüli módon ragaszkodott férjéhez, de az eredeti családját nem sikerült lélekben elhagynia érte. Minden bizonnyal ő szorgalmazta, hogy a király gyakorlatilag mindenhová magával vigye. A hadba szálló Mátyással együtt ő is felkerekedett a saját udvarával, s alkalmanként buzdító beszédet is tartott a csaták előtt. Szilágyi Erzsébetben, úgy látszik, egy ideig nem merült fel, hogy átadja a helyét a menyének, s Mátyás sem tudta vagy akarta érzékeltetni vele, hogy ez ajánlatos lenne. Kezdetben hármasban mentek a hadjáratokra, természetesen mindhárman roppant nagy kísérettel, a Beatrix érkezése utáni első ausztriai hadjáratra fiát Szilágyi Erzsébet is elkísérte. Az egyik kortárs (Rangoni Gábor egri püspök) szerint ez a hadjárat inkább nászmenethez hasonlított, mint hadba menethez.²⁴ Míg Mátyás hadakozott, a hölgyek a pozsonyi várban időztek, s Beatrix onnan látogatta férjét, gyakran a pozsonyi fiatal polgárasszonyok csapatától övezve.²⁵ Egész Európa tudta, hogy minden hadjáratra elkíséri férjét. Kivételek ez alól voltak, de még 1487-ben is ott volt a várost ostromló férje közelében Retzben.²⁶ Mátyás anyja egy idő után visszavonult, és törvénytelen származású unokája, Korvin János jövőjének biztosítása kötötte le. 1484-ben halt meg, és végrendeletében az unokát – ráhagyva nagy vagyonát – az ország egyik leggazdagabb főúrává tette. Hozzájárult ahhoz, hogy abban az esetben, ha férje haláláig sem születik gyermeke, a gyermektelen királynénak ő legyen a riválisa a trón megszerzésére irányuló törekvéseiben. Mátyásnak a Korvinnal kapcsolatos elképzeléseiben neki nagy szerepe lehetett. A kisfiú első rangú nevelésben részesült, az ismert olasz humanista, Taddeo Ugoletto, aki 1477-ben érkezett Budára, oktatta őt. A király már 1482-ben birtokadományban részesítette fiát, és magával vitte ausztriai hadjáratára, anyja halála után pedig egyre inkább világossá tette, hogy trónja öröklését fiának szánta. Az erre vonatkozó lépései, egészen a milánói hercegnővel, Bianca Maria Sforzával

²² BONFINIS, Antonius de, *Rerum Ungaricarum Decades*, ed. I. FÓGEL, B. IVÁNYI, L. JUHÁSZ, *Rerum Ungaricarum decades*, tom. 4, pars 1, liber 7, Budapest, 1941, 135. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum.)

²³ HOR., *Carm.*, 1, 2, 19; VERG., *Aen.*, 4, 266.

²⁴ BERZEVICZY, *i. m.*, 205.

²⁵ Uo., 206, 251.

²⁶ BONFINI, *i. m.*, 4.7.165., 875. l.

való eljegyzésig és az országnagyoktól kicsikart, Korvin majdani megválasztására vonatkozó esküikig közismertek.

Nősülése után, bár erre kísérletet tett, Mátyás nem szakadt el véglegesen Korvin anyjától, korábbi szerelmétől, Barbara Edelpecktől, ami súlyos következményekkel járt házasságára nézve. Minden jel arra vall, hogy Szilágyi Erzsébet jobban kedvelte Korvin anyját, mint Beatrixt. Az illedelmes, tisztelettudó Borbála minden bizonnyal jobban hasonlított hozzá viselkedését és szemléletét tekintve, mint olasz menyé. A királyné, mint tudjuk, nem szült gyermeket. A meddségtől való félelem, majd kétségbeesés összekapcsolódott benne a féltékenységgel, aminek következtében esztelen lépésekre ragadtatta magát. Minden oka megvolt a féltékenységre és a sértettségre. 1489-ben feljelentette a pápánál Korvin anyját, Barbara Edelpecket, hogy az ő „varázslata” miatt nem születik gyereke, s követelte, hogy Budáról távolítsák el.²⁷ A hölgygel, aki osztrák polgárlány volt eredetileg, Mátyás még 1470 elején ismerkedett meg. Hogy itt többről volt szó, mint könnyű kis kalandról, Ritoókné Szalay Ágnes meggyőzően mutatta be.²⁸ Mátyás, mint Bonfinitól tudjuk, „az emberi gyönyöröktől nemigen hagyta magát megfosztani, néha szerelembe keveredett egy-egy nőcskével, de az asszonyoktól tartózkodott”.²⁹ Még inkább tartózkodhatott tisztességes hajadonok elcsábításától. Borbála jó családból való lány volt, mikor megismerkedtek, és szerelembe estek. Szülei nagy szolgálatokat tettek Mátyásnak, amikor valamilyen nehéz helyzetben segítségére voltak. A lányuk, Borbála, „nemes erényekkel ékesítve és udvari magatartást tanúsítva” jelent meg Mátyás előtt.³⁰ Udvarában a király fejedelmi pompával vette körül, s fiuk születésekor, 1473-ban nagy birtokadományban részesítette. Szerette és tisztelte, és feleségül is akarta venni, de Borbála alacsony származása miatt és a birodalom érdekeire hivatkozva barátai lebeszéltek erről.³¹ 1475-ben, amikor elkezdődtek a Beatrixszal kötendő házasságról, Borbálának az udvarból távoznia kellett. Mátyás azonban nem szakadt el tőle. 1489-ben Borbála a királyi udvarban tartózkodott, amikor fiának a királynéval való ellenséges viszonya botrányt eredményezett. 1482-ben és 1484-ben, mikor a királyné ugyancsak távol volt Budától Ausztriában hadakozó férjét kísérve, Mátyás Borbála enzersdorfi várában is kirándulást tett, s hosszabban is ott időzött.³² A meghódított Bécsbe a király 1485-ben fiával vonult be, Beatrixért pedig, aki akkortájt Pozsonyban múlatta az időt, csak később küldetett embereket, hogy a királyné részt vegyen a hálaadó szertartáson és a többi ünnepségen.

Mind Mátyás, mind az ország és a világ bizakodott a királyi törvényes utód születésében, de Mátyásnak ettől függetlenül is uralkodói kötelessége volt, hogy gondoskodjék a trónról esetleges halála esetére. A család, az udvar, a nagypolitika is felsorakozott a két rivális mellé. Korvin mögött ott állt a király és számos híve, Beatrixot pedig nápolyi családja bujtogatta, támogatta a trónra vonatkozó elvárásai érvényesítésében. A királyné nem riadt vissza az aljas ármánykodástól sem – a legjobb példa erre a Sforza-lánnyal kötendő házassá-

²⁷ Uo., 329.

²⁸ RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Borbála = Uő.*, „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok ...* Bp., Balassi Kiadó, 2002, 121–133 (Humanizmus és Reformáció, 28).

²⁹ BONFINI, *i. m.*, 4.8.245, 898. l.

³⁰ RITOÓKNÉ SZALAY, *i. m.*, 124.

³¹ Uo., 121. l. és 1. jegyzet.

³² Uo. 132.

ság meghiúsítását célzó tevékenysége –, hogy megakadályozza Korvint a trón elnyerésében.³³ Nem tudjuk, mit tett ellene Borbála, akinek leginkább érdeke volt fia trónra lépése, mert ő mindig a háttérben maradt, sohasem lépett – nem is léphetett – nyíltan a színpadra. Visszahúzódását, háttérben maradását korántsem kell annyira nagyra értékelünk, mint ezt XIX. századi történészeink tették. Bizonyos, hogy fiát nem nevelte a királyné iránti köteles tiszteletre. Az 1489. évi botrány alkalmával, Mátyás jelenlétében, Korvin egy feltehetően tőle hallott, vagy általa is helyeselt övön aluli sértéssel replikázott Beatrixnak egy veszekedés hevében.³⁴

Minél inkább veszélyeztetve látta a jövőjét, Beatrix annál szorosabbra igyekezett fogni nápolyi családjával a soha el nem tépett kötelékeket. Egyre sűrűbben váltott levelet Eleonóra nővérével, és mind gyengédebb, melegebb lett a hangnem köztük. Gyermekek utáni sóvárgása, anyai érzései a házasságában férje révén nem elégteltek ki, ezért is ragaszkodott annyira hozzá, hogy honfitársai közül és eredeti családjából többen legyenek mellette. A stallumok, amelyeket honfitársai, rokonai számára szerzett, főképp az esztergomi érsekség, a jövőjére nézve, vagyis az örökösödése szempontjából is haszonnal kecsegtettek. Már 1479-ben megérkezett fivére, Aragóniai János kardinális, az esztergomi érsekség várományosa, aki rövidesen elnyerte főpapi székét. Rendkívül művelt, széles körű humanista kapcsolatokkal rendelkező ifjú volt, 1485-ben fiatalon hunyt el. A magyarok már azt sem nézték jó szemmel, hogy az ország legnagyobb és leggazdagabb egyházi javadalmát ő nyerte el, de ami ez után következett, az felülmúlta minden addigi elképzelésüket. Mátyás – a trón öröklését kivéve – egészen haláláig nem tudott ellenállni felesége semmilyen kérésének. Alighogy eltemették Aragóniai Jánost, Beatrix kérésekkel ostromolta férjét, hogy nővére hatéves fiára ruházza át a főpapi tisztséget. Kívánsága nemsokára teljesült. A Mikszáth Kálmán *A kis prímás* című novellájából jól ismert Ippolito d'Este érsek nyolc éves korában nevelőnővel és „dajkaszerű” gondozónővel, valamint nagyon sok játékkal érkezett székhelyére.³⁵ Ekkorra már olaszok lepték el a gazdasági, egyházi élet és a politika legfontosabb helyeit. A magyarok elégedetlensége nemcsak Beatrixot fenyegette, hanem Mátyásra is kiterjedt.

Röviddel Hippolit érkezése után, 1487-ben Antonio Bonfini olasz humanista kereste fel Mátyás katonai táborát az ausztriai Retzben. Az olasz tudós saját irodalmi alkotásait hozta el a királynak és családjának, Beatrixnak *Lakoma* című könyvével kedveskedett. Ebben egy három egymást követő napon folytatott vacsora utáni beszélgetésben a hitvesi szerelem, a zabolátlan szexualitás és a szűzi önmegtartóztatás előnyeiről és hátrányairól adnak elő, és azon vitatkoznak, hogy melyiket követve él az ember boldogan és helyesen. A házasságot védő Mátyás király viszi el a pálmát, de a szüzesség mellett korteskedő királyné is megdicsőül a műben. Ennek végén Bonfini gyermekáldást kíván a királyi párnak, de hangot ad annak is, hogy ha nem születik a királyi párnak gyereke, hagyják abba a házasság gyakorlatát, válasszák a szűzies önmegtartóztatást a dicsőség megszerzése érdeké-

³³ BERZEVICZY, *i. m.*, 335, 422–423, 443.

³⁴ RITOÓKNÉ SZALAY, *i. m.*, 121.

³⁵ BERZEVICZY, *i. m.*, 373,

ben, és bízzák másra az utódlás kérdésének megoldását.³⁶ Volt olyan elképzelés, hogy a mű Mátyás sugallatára és azzal a céllal íródott, hogy feleségét szüziességre buzdítva, a király maga kibújjék a házaselet gyakorlásának kötelezettsége alól, és felesége dicsőségének útját kijelölve semlegesítse Beatrixt mint harcelet.³⁷ Mátyás és Bonfini korábbi kapcsolatairól nem tudunk, csak Aragóniai Ferenc találkozott Itáliában a *Symposion*t író Bonfinivel, akiről nehéz elképzelni, hogy nővére és nápolyi családjuk érdekeivel ellentétben a Mátyáséit képviselte az utódlás kérdésében. Az Aragóniai család nem Mátyás és Korvin János, hanem a saját érdekeit tartotta leginkább szem előtt, és kíméletlen harcot folytatott azért, hogy a magyar trón Beatrixon keresztül a birtokába jusson. A királyné annál inkább eredeti családja befolyása alá került, minél inkább elfajult a harc közte és Korvin János között, és alattomos, aljas eszközöktől sem riadt vissza céljai megvalósítása érdekében. Ennek ellenére úgy tűnik, Mátyás túlzó ragaszkodása Beatrix iránt nem szűnt meg. Felesége kéréseinek, vágyainak maradéktalan teljesítése ennek éppen az ellenkezőjéről árulkodik. Az egyik legutolsó levelében, melyben a király részletesen leírja, hogy felesége harca a magyar trónért reménytelen, és azt is megindokolja, hogy miért, rendkívüli tisztánlátással elemzi a helyzetet. Az 1489 májusában írt levelet, mely Beatrix apjához, Ferdinando fejedelemhez és a királyné fivéréhez, Alfonso nápolyi trónörökshöz szól, Mátyás követével, Sánkfalvi Antal pozsonyi préposttal küldte el Nápolyba.³⁸ A király a legkomorabb színekkel ecsetelte a jelent, Beatrix küzdelmét a trónöröklésért, és prófétaként jósolta a balvégzetű jövőt, amelyet ez a hatalmi harc a királyné számára eredményezhet.

A levél abban a felindulásban keletkezett – derül ki a sorok közül –, amelyet az okozott, hogy a nápolyi rokonok nyíltan beleavatkoztak az ország belügyeibe, és az addigi suba alatti praktikák helyett odáig merészkedtek, hogy arra kérjék Mátyást, az örökösödési tervekben Beatrixt részesítse előnyben fiával szemben. „Arról van ... szó – írja a király –, hogy Őfelsége (vagyis a nápolyi király) és fenséges Úr is (azaz a nápolyi trónörökös) nekünk a királyasszonyt, hitvesünket ajánlják; ámde jól tudjuk, hogy ezek az ajánlások nem Őfelségétől, nem is Őfenségétől, hanem magától a királynétól erednek, aki, ha nem is nyíltan, de leplezetten oly valamire törekszik, amit mi semmiképp meg nem tehetünk. A királyné tudniillik azt kívánja elérni, hogy a mi halálunk után – amennyiben az megelőzné az övét – ő legyen az uralkodásban utódunk és vegye kezébe a kormányzás gyeplőit, amit, ha még úgy akarnánk is, kieszközölni nem tudnánk, sőt még csak szóba se hozhatunk alattvalóink előtt, ha csak az ő örök gyűlöletüket magunk és a királyné ellen földidézni nem akarjuk. A magyar nép ugyanis később magát egy szál levágná, mintsem asszony uralmát eltérni ... Ehhez járul, hogy a királynét, – őszintén és bizalmasan szólva –, alattvalóink nemigen szeretik, amit mi sajnálattal látunk, de szeretetet beléjük utóvégre is nem önthetünk, a királyné pedig hajlamukra és jóindulatukra rászorgálni nem igyekszik. Ez ... és sok más okozza, hogy az ő kívánságát nem teljesíthetjük, ő azonban folytonos sopánkodással, perpatvarkodással, könnyekkel zaklat bennünket éjjel-nappal.”³⁹

³⁶ Antonio BONFINI, *Beszélgetés a szüziességről és a házaselet tisztaságáról*, Ford. MURAKÖZY Gyula, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1985. – A műről lásd PAJORIN Klára, *Bonfini Symposionja*. Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 1982, *Reneszánsz Füzetek*, 50 = Itk, 1981. 511–534.

³⁷ KULCSÁR Péter, *Újplatonizmus Magyarországon*, ITK 87(1983), 46–47.

³⁸ BERZEVICZY, i. m., 445.

³⁹ Uo., 445–446.

Mátyás azt írja, hogy puhatólózott a magyaroknál és többi népe körében, mit szólnának mégis felesége majdani trónra lépéséhez, de azok sziklaszilárdan elzárkóztak ettől. Korvin jelölését viszont úgy állítja be a nápolyi rokonok előtt, hogy ennek a gondolata nem tőle, hanem alattvalóitól ered. „Azt kívánnák – írja –, hogy fiunkat, Korvin János sziléziai herceget még életünkben választassuk meg, és jelentsük ki utódunknak és az ő jövőendő királyuknak, természetesen olyan törvényes kikötéssel, hogy amennyiben a királynétől fiunk születnék, az volna a trón örököse. És ebbe mi nem egyeztünk bele, a királyné ellenzése miatt. Gondunk, aggodalmunk ilyenképpen nőttön nő.”⁴⁰

Ennek a levélnek az volt a célja, hogy a leghatározottabban ismertesse a király álláspontját és fenyegetessen, s rávegye a nápolyiakat arra, hogy Beatrixt tántorítsák el trónutódlási igényeitől. Mátyás még életében szerette volna királlyá választatni fiát, s azt is várta, hogy vegyék rá Beatrixt, egyezzen ebbe bele. „Mert ... – írja – ha a királyné erre nem lesz hajlandó, nemcsak nagy fáradsággal szerzett jó hírnevünket és dicsőségünket fogja örök gyalázat elhomályosítani, hanem saját magának és fiunknak vesztét fogja előidézni. ... Megeshetik, hogy igen sokan meg fognak feledkezni jótéteményeinkről, s hálátlanul épen azt fogják megválasztani, ki ez idő szerint személyünknek országunknak legnagyobb ellensége ... Mert tudja és értse meg Ófensége: ha mi életünkben meg nem választatjuk a jövőendő királyt, az halálunk után többé nem fog hatalmunkban állni. A választás a nemzet joga, s az választhat olyat is, akit mi nem kívánunk: csak Isten tudja, mit rejt az alattvalók szíve, mert csak ő lát a szívekbe és a vesékbe.”⁴¹ Berzeviczy megjegyzi, Mátyás mint országa legnagyobb ellenségére valószínűleg III. Frigyesre gondolt. A király jól tudta, hogy vannak olyanok, akik a Habsburgokat tartják legitimnek és megfelelőnek, s eléggé jól látta a jövőt. Halála után, ifj. Vitéz János veszprémi püspök és mások hívására, trónkövetelőként III. Frigyes fia, I. Miksa is megjelent Magyarországon. Mátyás azt is jövőendölte, hogy ha továbbra is ellene szegül a királyné Korvinra vonatkozó terveinek, olyan helyzet is adódhat majd halála után, hogy a magyarok semelyiküket sem választják, hanem egy harmadikat, aki kisenmizi mindkettejüket a vagyonából, s elúzi őket az országból, „sőt még az is lehetséges, hogy a királynét kegyetlenül meg fogják ölni”.⁴² Ha az utóbbi nem is, de az bekövetkezett, hogy a magyarok egyiküket sem választották meg, és győztes harmadikként II. Ulászló nyerte el trónt. Mátyásnak a királynégyilkosságról szóló jósolgatása sem volt egészen alaptalan, hiszen jól ismerte mindenki II. Endre király feleségének és Nagy Lajos királyunk özvegyének tragikus történetét.

Mátyás azonban éppúgy tévedett, mint a felesége, trónja biztosításáról az ő elképzelései sem voltak elfogadhatóbbak, mint az ellenfeléé. A király nem tudott belenyugodni abba, hogy esetleges halála esetén, ha nem születik fia, a magyarok ellensége, III. Frigyes császár vagy a fia, I. Miksa a jogos örökös. Erről még a korona visszaszerzése idején, 1463-ban született meg az egyezség Mátyás és Frigyes között. Korvin János – törvénytelen fiú lévén – nem volt jog szerinti örökös, a trón nem járt neki. Márpedig ha a trón elnyerése választáshoz volt kötve, Beatrix jogosan gondolhatta, hogy férje halála után neki legalább annyi esélye van arra, hogy megválasztják, mint a mostohafiának. A királyné jól tudta –, s erre épp a saját apja, Ferdinánd szolgáltatta neki a legközelebbi példát – hogy alkalm-

⁴⁰ Uo., 446.

⁴¹ Uo., 447–448.

⁴² Uo., 448.

sint, a kor divatja szerint, törvénytelen fiúból is lehet fejedelem. De azzal is tisztában kellett, hogy legyen, hogy Magyarország nem Nápoly, és itt mások a törvények. Bizonyára magyar hívei között – mert akadtak olyanok is – voltak, akik szívták hatalomvágyát és ellenkezését a király akaratával szemben, és azt erősítették neki, hogy a magyarok sohasem választanak maguknak törvénytelen származásút királyul, vagy ha mégis ezt teszik, az nem Korvin János lesz. Korvin Beatrixszal szemben nem jelentett vonzó választási lehetőséget a magyaroknak, s nem volt nehéz olyan érveket találni (pl. Nápoly hatalma, itáliai és szentszéki befolyása, a török elleni harcra való készülése stb.), amelyek éppen a királyné mellett szóltak. Voltak olyan alattvalók is, akik azt remélték, hogy majd Beatrix trónra jutása hozza meg számukra a hatalmat, az anyagi javadalmakat, a sikert. Jó szolgálataik fejében majd többet annál, mint amennyit Mátyás uralkodása alatt élveztek.

Ugyanabban az évben, melyben az idézett levél keletkezett, írta Budán a vak Filippo Brandolini *Az emberi élet mibenléte és a testi betegség elviselése* című dialógusát, melyet Mátyásnak, Beatrixnak és Korvinnak ajánlott. A mű a nagybeteg, lábfájásától (podagra) nehezen mozgó, szenvedő király vigasztalására íródott. Brandolini egy Szophoklésztól és másoktól megfogalmazott, jól ismert gondolatot adott Mátyás szájába: Legjobb, ha az ember meg sem születik, vagy ha már megszületik, legjobb, ha minél hamarabb elpusztul.⁴³ Egy olasz humanistának írt levelében, csaknem húsz évvel korábban, mikor alattvalói, köztük a legkedveltebbek, Vitéz János és Janus Pannonius esküdtek össze ellene, a király azt írta, hogy szomorú a királyoknak a sorsa, mert folyton háborút kell viselniük.⁴⁴ Brandolini dialógusa alapján úgy látszik, Mátyás sorsa a közben eltelt két évtizedben még szomorúbb lett.

Bizonytalan érzésekkel gondolt szerettei és országa jövőjére, és ez fokozhatta a halála előtti, súlyos betegsége okozta elkeseredését. Alattvalói többsége csak színleg ígérte meg, hogy halála után Korvin megválasztását fogja támogatni, mások kibúvókat kerestek a nyílt színváltás helyett. Félelme és a saját tehetetlensége összefonódott egyéni, magánemberi tragédiájával. Nagybeteg és halála közeledtét érezve, birodalma jövőjének biztosításán fáradozva, a feleségével került szembe. Hiába kedvezett neki, minden szeszélyét és kívánságát teljesítve, a királyné szerelmét és nagyrabecsülését elvesztette, s úgy tűnik, végül már csak a trónörökléssel kapcsolatos harc kötötte őket össze. Nem tette boldoggá Borbálát sem, akit szeretett, és akinek rejtőznie kellett, s aki úgy érezhette, hogy egy olyan nő vette el a helyet előle, aki még gyereket szülni sem képes királyi férjének. Mátyás – mint láttuk – nem vette el Borbálát, de házassága idején se szakadt tőle el. Mint tudjuk, végül azok a kísérletei, akciói sem lettek sikeresek, melyek révén fiának akarta biztosítani országa(i) trónját.

A Mátyás halála után bekövetkező események azt mutatták, hogy hiábavaló volt a családtagok harca egymással a hatalomért, az országot ért borzasztó kárról nem is beszélve. A két küzdőfél, Beatrix és Korvin, gyakorlatilag egymást lehetetlenítette el, tette tönkre.

⁴³ Aurelius BRANDOLINUS, *De humanae vitae conditione et toleranda corporis aegritudine = Olaszországi XV. századbeli írónak Mátyás királyt dicsőítő művei*, kiad. ÁBEL Jenő, Bp., 1890, 14 (Irodalomtörténeti Emlékek, 2). – Az idézet többek között Sophoklés *Oedipus Kolonosban* című tragédiájában is szerepel.

⁴⁴ *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*. I, *Humanizmus*, szerk. ÁCS Pál, JANKOVICS József, KÓSZEGHY Péter, Bp., Balassi Kiadó, 1998, 399.

Nem biztos, hogy bármelyikükből is rosszabb király lett volna, mint Mátyás utóda, Ulászló, de ez szóba sem jöhetett, mert szembenállással és rivalizálással eljátszották erre az esélyeiket. Beatrix férje halála után állítólag haza akart menni, és kolostorba akart vonulni. Egy emlékirat szerint, mely nem sokkal Mátyás halála után és a királyné instrukciói szerint készült, szándékától a magyar bárók és prelátusok térítették el, akik az ország érdekeire hivatkozva állandóan kérelték, hogy menjen férjhez Mátyás utódához, Ulászlóhoz, jóllehet ő semmiképpen sem akart többé magának férjet.⁴⁵

⁴⁵ *Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia. Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok.* Kiad. BERZEVICZY Albert. Bp., 1914, 318–319. (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Tört. Emlékek, Diplomataria 39.)